

УДК 821.161.1:111-055.2

Ушневич Соломія

СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ ВІКТОРА БЛИЗНЕЦЯ

Стаття присвячена дослідженню культурно-світоглядної парадигми Віктора Близнеця. Досліджено духовний демократизм (культ простої, звичайної людини-трудівника); патріотизм (любов до Батьківщини й рідного народу) і національну самосвідомість, сакральне сприйняття рідної мови та історичної пам'яті як оберегів нації; тяжіння до народної творчості (фольклор та міфологія, народне мистецтво). Проаналізовано світоглядні засади авторського художнього мислення: осмислено культурно-естетичний дискурс повісті «Женя і Синько».

Ключові слова: психологічна проза, культурологічний дискурс, світоглядні засади, художнє мислення.

Статья посвящена исследованию культурно-мировоззренческой парадигмы Виктора Близнеца. Исследуется духовный демократизм (культ простого, обычного человека-труженика); патриотизм (любовь к Родине и родному народу) и национальное самосознание, сакральное восприятие родного языка и исторической памяти как оберегов нации; тяготение к народному творчеству (фольклор и мифология, народное искусство). Анализируются мировоззренческие основы авторского художественного мышления: осмысливается культурно-эстетический дискурс повести «Женя и Синько».

Ключевые слова: психологическая проза, культурологический дискурс, мировоззренческие основы, художественное мышление.

The article investigates the cultural and ideological paradigm Victor Blyznets. We study the spiritual democracy (the cult of simple, ordinary working man); moralism and moral perfectionism (the cult of morality as an absolute measure of human actions); active patriotism (love of country and their people) and national consciousness, perception sacred native language and historical memory as protectors of the nation; attraction to folk art (folklore and mythology, folk art). Analyzes the ideological principles of copyright artistic thinking, conceptualized cultural and aesthetic discourse tale «Jack and Sinko.»

Key words: psychological prose, cultural discourse, ideological principles, artistic thinking.

Дослідження і осмислення української дитячої літератури 1960–1980-х років як складової естетичного світовідчуття середини ХХ століття, належить до пріоритетних напрямів сучасного історико-теоретичного інтерпретаційного процесу. Стосується це насамперед творчості тих авторів, які не достатньо поціновані літературною критикою. Однією з визначальних прикмет прози В. Близнеця є її культурно-світоглядна парадигма: духовний демократизм (культ простої, звичайної людини-трудівника); патріотизм (любов до Батьківщини й рідного народу) і національна самосвідомість, сакральне сприйняття рідної мови та історичної пам'яті як оберегів нації; тяжіння до народної творчості (фольклор та міфологія, народне мистецтво).

На часі осмислення генези й особливостей функціонування світоглядно-естетичних засад художнього мислення Віктора Близнеця на рівні творчих пошуків і новацій в контексті складного літературного процесу. Проза Віктора Близнеця була об'єктом аналізу багатьох критиків і літературознавців, таких як В. Біленко, Олесь Гончар, Г. Клочек, Ю. Мушкетик, В. Панченко, М. Слабошпицький. В останнє десятиліття зростає інтерес до художніх текстів цього автора, його доробок вивчається з метою удосконалення літературного розвитку учнів (Н. Котляренко), в контексті трансформацій української літературної казки 70–90-х років ХХ ст. (О. Гарачковська), в рамках жанрово-стильових модифікацій (Н. Резніченко).

Метою статті є дослідження феномена творчої особистості В. Близнеця крізь призму світоглядних засад авторського художнього мислення: осмислення культурно-естетичного дискурсу повісті «Женя і Синько».

Система художнього мислення письменників-шістдесятників представляє своєрідну психологізацію образів людини: фіксуючи найтонші душевні порухи героя, вони не лише відображають інтелектуальну структуру свідомості особистості, а використовують психологізм як спосіб розкриття їх внутрішнього світу. Відтак, постійний творчий пошук у протиставленні свідомого/підсвідомого стає основним композиційним прийомом у творчості прозаїків. Для В. Близнеця характерним є балансування на межі внутрішнього/зовнішнього, реального/ірреального як драматичний процес усвідомлення власної сутності, спрямований на розкриття концепції людини. Компоненти людської свідомості, відображені через лібералізм (культ свободи в усіх її виявах: свободи особистості - Женя особлива у своїй несхожості на інших; нації - тяжіння батьків Жені до праоснов), створюють глибинну структуру хронотопу, який не виключає гармонійного поєднання усіх елементів тексту на основі нових ідейно-естетичних засад образного мислення письменника.

Як відомо, повість «Женя і Синько» займає окреме місце у літературному доробку Віктора Близнеця. Прозаїк, досліджуючи світогляд, психологію, емоції, настрої, заглиблюється в уявно-фантазійний світ героїні, який трансформується у її свідомості в особливі, своєрідні образи. Власне, у цьому творі автор звертається до *фольклористики*, що свідчить про національну основу письменницького світосприйняття. У тексті твору діють не просто образи-персонажі, а міфологічні істоти – маленьке бісенятко Синько. В українських апокрифічних легендах нечистий виступає противником і антиподом до Бога, у авторському трактуванні – це доволі комічна, нещасна істота, яка слугує об'єктом для жартів і кпинів, яка більше нагадує Домовика – духа оселі, що оберігає помешкання. Віктор Близнець вводить до дитячого твору не типовий персонаж, що свідчить про індивідуальність і своєрідність авторського світовідтворення.

Модифікації і новаторство Віктора Близнеця позначаються на тематичних феноменах-парадигмах, наголошується, що «педагогічний ригоризм – вельми далекий від досконалості інструментарій» [7, с. 186], адже єдиним другом для дівчинки-відмінниці є демонічна істота, котра починає впливати, а подекуди і контролювати її життя. Письменник фактично стає на шлях розвінчування побутуючих соціально-реалістичних міфів: успішне навчання в школі – запорука «світлого майбутнього», хороша сім'я – панацея від проблем та існуючих спокус. На нашу думку, від надмірного заглиблення в ірреальне Женю рятує її природа (фізіологія), адже лише відчувши статевий потяг до Бена, вона позбувається Синька. В українській традиції нечистий не має таких магічних та містичних якостей як у демонології, скажімо, західних країн. Однак, його поява у текстуральній площині твору є свідченням небезпечних тенденцій у свідомості самого автора і, можливо, потребує окремого аналізу. Таким чином, можна стверджувати, що художнє мислення Віктора Близнеця формується як рецепція багатоаспектної дійсності, синтетизм авторського світосприйняття віддзеркалює різноманітні форми світобачення і позначений новизною ідейно-емоційного змісту.

Дослідження прози для дітей, яка побачила світ у другій половині ХХ століття, зумовлено потребою синтезуючого аналізу специфіки індивідуально-авторського художньо-філософського світовідтворення. Українська проза для дітей цього періоду в особі Віктора Близнеця пропагує *культурництво* (відстоювання справжньої, високомайстерної культуротворчості). Естетичне чуття письменника проступає в архітектурному дискурсі, а точніше в архітектурі (фіксація миттєвого стану об'єкта, увага до його форми, кольору, фактури), яка з об'єктом, що їх можна тільки побачити, переходить в об'єкти, котрі можна почути, стає, за відомим філософським висловом, «застиглою музикою». Повість Віктора Близнеця «Женя і Синько» можна вважати «прориткою архітектурою» хоча б тому, що багато подій відбуваються на вулицях Києва, а батько головної героїні «не тільки маляр, а й ліпник, художник, реставратор». Важливим є те, що письменник зображує культурно-історичні надбання української нації. Дослідниця Олена Гусейнова стверджує, що, «архітектурність зумовлює наявність у творі архітектурного дискурсу, радше – його елементів» [2, с. 18]. Батько героїні - Василь Кіндратович дуже пишався тим, що «фарбував стіни університету, білів і підсинював дзвіниці Софійського собору» [1, с. 222]. Прикметним є те, що письменник практично уникає зображення новітнього мистецтва «прийдешньої епохи» (радянської), воно відтворено в техніці примітивізму, зовнішній клонованості об'єктів дійсності: «Перед їхніми вікнами стояла кочегарка – незграбна цегляна споруда з високою трубою, чорною від диму. За кочегаркою стримів баштовий кран, а рядом поволі підіймалися стіни дев'ятиповерхового будинку. Позираючи на сонце порожніми вікнами» [1, с. 225]. Навіть вечірній Хрещатик постає у «вогнях машин, шелесті плащів і човганні підшвів». Автор створює простір ідеологічного міфу через картини «повзучих заклопотаних пішоходів» (зомбованих «світлим майбутнім») і замкнених багатоповіхками радянських дворів, побудованих на основі логічного бездушного конструювання. Родина Цибульків наче задихається в урбанізованому просторі, вони подорожують по Десні, і в Криму, і в Полтаві, і в Чернігові, їздили аж на кордон до Брестської Фортеці. Письменник створює своєрідний путівник для юного читача, орієнтуючи батьків і дітей на спільне проведення часу.

У зв'язку з порушеною темою міста як комплексного явища, що ставить проблему існування людини в найрізноманітніших переплетеннях (соціальних, культурно-духовних, особистих і, звичайно, інтимних), хочемо наголосити, що в повісті В. Близнеця урбанізований простір сприяє розкриттю глибинних зрушень у свідомості головних героїв, котрі усвідомлюють свою незакоріненість: «Якщо чесно признатися, то ми живемо роздвоєно: всіма клопотами своїми в місті, а спогадами, дитинством у своєму селі. І від села відірвалися, і до міста як слід не пристали» [1, с. 305]. Однак, батьків Жені постійно тягне до рідного села, вони пригадують дитинство й усвідомлення щастя, яким були наповнені їхні душі. Життєвий шлях героїв сприймається як урізноманітнений простір екзистенції, контрастне поєднання у свідомості людини протилежних почуттів породжує зміни морально-ціннісних орієнтирів. Недаремно зовні успішна (робота, квартира, дитина) радянська сім'я потерпає від алкогольних ескапад батька та певної інфантильності вічно заклопотаної матері. Властиво, філософсько-естетичні рефлексії відображають світоглядні орієнтири письменників 60-х років ХХ ст.

Найбільш харизматичною особистістю на тлі архітектурного пейзажу міста виступає Женя Цибулько, вона представляє своєрідний психологічний тип дитини, наділений властивістю загострено реагувати на світ, по-філософськи осмислювати події та явища життя. Настрій героїні прочитується через зорові образи: «Жовтень прийшов у Київ! Суха янтарна пора падолисту. Повно листя лежало на балконах, на карнизах, на дерев'яних перилах. Так повторювалося щороку» [1, с. 210]. Прагнення Віктора Близнеця до повноти життя неминуче реалізується як у відтворенні власного інтелектуального досвіду,

так і в зображенні перебігу психічних процесів і станів персонажів. Блукання вуличками рідного міста відволікає Женю від роздумів про школу, друзів, батьків. Почуття самотності веде її «кварталами Подолу й Куренівки, за якими – у синюватій ясній даліні – видно плеса Дніпра, кручу і Вишгород на горі, греблю Київської ГЕС і навіть у мареві – сріблясте коливання Київського моря» [1, с. 214]. Світоглядні засади автора реалізовані через архітектурний дискурс, пронизані різноманітними кодами (історичний, мистецький, психологічний), що розраховано на ерудованого читача.

Образ міста, відтвореного Віктором Близнецем, вибудовується на індивідуально-психологічному осягненні урбанізованого простору. У відтворенні архітектурного дихання Києва вчувається особлива трепетність письменника, адже це рідне місто його героїні. «Он він – старий ремісничий Київ. Наче з восьмого чи дев'ятого століття переселився в наші дні. В глибокому яру притаїлося древнє поселення – так звана Гончарівка. Женя не раз бувала на Старокиївській горі і не знала, що варто повернути за історичний музей – і ти віч-на-віч зустрінешся із древнім Києвом» [1, с. 270]. Цей архітектурний екскурс у минуле, збагачує змістову тканину повісті і відображає концептуальне підґрунтя творчих пошуків самого автора. Тому підтекстова мистецька дискусія з приводу визначення вартості древнього Києва як об'єкта культурної спадщини, виражає думку письменника про майбутнє своєї країни. Вважаємо, повість «Женя і Синько» Віктора Близнеця придатна до вивчення контексту доби та історії міста Києва в часи «психологічної кризи». Індивідуальність естетично-образного мислення письменника вирізняє його твори серед кращих зразків психологічної прози для дітей. Зрозуміло, що кризь призму світоглядно-культурологічних засад авторського бачення можна значно повніше охарактеризувати саму постать митця, а через нього – найприкметніші ознаки певної епохи.

Література:

1. Близнець В. Вибрані твори в двох томах. – Том 1: Землянка. Старий дзвоник. Женя і Синько : повісті / Віктор Близнець. – К. : Веселка, 1983. – 366 с.
2. Гусейнова О. Елементи архітектурного дискурсу в українському урбаністичному романі («Без ґрунту» В. Домонтовича) / Олена Гусейнова // Слово і час. – 2004. – № 11. – С. 18–23.
3. Калениченко Н. Українська проза початку ХХ століття / Н. Калениченко. – К. : Наукова думка, 1964. – 447 с.
4. Медвідь В. Шістдесятництво: міф і реальність / В. Медвідь // Українські проблеми. – 1997. – № 1. – С. 4–26.
5. Пахльовська О. Українські шістдесятники: філософія бунту / Оксана Пахльовська // Сучасність. – 2000. – № 4.
6. Резніченко Н. А. Українська проза для дітей 60–80-х років ХХ століття (жанрово-стильові модифікації) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Н. А. Резніченко. – К., 2009. – 20 с.